

KİTABİYÂT

ÂYİNE-İ DERÛN

[OSMANLI'YA DEVLET ADAMI YETİŞTİREN MEKTEP: ENDERÛN-I HÛMÂYUN]

Enderunlu Abdüllatif (Neşre hazırlayan: Yard. Doç. Dr. Ahmet Köç, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2013, s. LXIV+132+118=314

İlhan GÖK

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, E-posta: ilhangok52@gmail.com

Eğitim ve öğretim günümüzde olduğu gibi geçmişte de hep önemli olmuştur. Bu önemi kurumda yetişen kişilerin devlet kadrolarına gelmesi ve çarkın işleminde önemli dişler olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde devletin önemli kadrolarında görev yapacak kişilerin yetiştirilmeleri için nasıl ihtisas mektepleri var ise Osmanlı Devleti'nde de bu ihtisas mektepleri vardır. Bunlardan birincisi, Medreseler diğeri ise devlet adamlarının yetiştirildiği ve hammaddesini devşirmelerin oluşturduğu Enderun Mektebi'dir. Osmanlı eğitim ve öğretim kurumlarından olan medreselerde yetişenler devletin ilmiye denilen sınıflarında yer alırlarken taşra ve merkezde devletin işlerini yönetecek olan yönetici sınıfının yetiştirildiği kurum Enderun Mektebi olmuştur.

Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nde merkez ve taşra bürokrasisinde görev alacak kişileri yetiştirmesinin yanında bir anlamda Osmanlı zihniyet dünyasının öğretilmesi, devlet yönetiminin askerî ve mülkî alanlarında sorumluluk üstlenecek kişilerin muâmelât ve usûl bakımından tek tip olmasını sağlaması, uygulamada aynı dilin kullanılmasını önlemesi ve bilhassa zeki ve yetenekli çocukların seçilerek topluca eğitildiği kurum olması açısından son derece önemlidir. İçerisinde bulunan farklı dairelerde öğrencilere tek bir sistem olarak Osmanlı kültürünü aşılamanın Enderun Okulu, uzun asırlar boyunca Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumu olan Enderun-ı Hümayun/Enderun Mektebi hakkında var olan bilgileri Osmanlı Devleti zama-

nında yaşamış olan Enderunî Hafız Hızır İlyas'ın Vekayi-i Letâif-i Enderuniyesi ve Tayyar-zâde Ahmed Ata'nın Tarih-i Enderun/Tarih-i Ata'sı, İstanbul Belediye kütüphanesinde Muallim Cevdet tasnifinde bulunan Anonim Enderun Tarihi'nin dışında, İsmail Hakkı Baykal'ın Enderun Mektebi Tarihi, Reşat Ekrem Koçu'nun Topkapı Sarayı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Saray Teşkilatı ve Ülker Akkutay'ın Enderun Mektebi adlı çalışmalarından öğrenmekteyiz. Ayrıca, Enderun Mektebi'ni bir bütün olarak ele alan, hem de Enderun'da hocalık yapmış Hafız Abdullatif Efendi'nin Ayine-i Derun adlı eseri de son derece önemlidir.

Tanıtım makalemize konu olan Ahmet Köç'ün neşrettiği, Hafız Abdullatif Efendi'nin 1321/1903-1904 yıllarında kitabını yazdığı Ayine-i Derun adlı bu eseri genel olarak iki bölümde incelemek gerekir. Birinci bölümde yazar metni değerlendirmiş, ikinci bölümde ise metin, dizin ve metnin tıpkıbasımını vermiştir.

Birinci bölümün, V-LXI sayfaları arasında sırasıyla içindekiler, önsöz, giriş, sonuç ve bibliyografya yer almaktadır. Yazar, önsözde Enderun Mektebi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra giriş kısmında eseri neşretmesinin sebebi olarak günümüze kadar çok ciddi çalışmaların yapılmadığını ve bu sebeple de Enderun Mektebi hakkında günümüz anlayışıyla kaleme alınmış, doğru kaynaklara dayanan ciddi çalışmaların herkesin anlayabileceği şekilde hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Giriş kısmı, Ayine-i Derun ve Enderun-ı Hümayun Tarihi'nin kaynakları şeklinde iki kısımda ele alınmıştır. İlk

bölümde, Ayine-i Derun'un müellifi Hafız Abdulatif Efendi ve eserleri hakkında arşiv kaynaklarını ve literatürü de kullanarak bilgiler vermektedir. Arşiv kaynaklarının kullanılması bu eseri bilimsel bir çerçeveye oturtmuştur. İkinci bölümde ise Enderun Mektebi'nin tarihi kaynakları olan Enderunî Hafız Hızır İlyas'ın Vekayi-i Letâif-i Enderuniye'si ve Tayyar-zâde Ahmed Ata'nın Tarih-i Enderun/Tarih-i Ata'sı, İstanbul Belediye Kütüphanesi'nde Muallim Cevdet tasnifinde bulunan Anonim Enderun Tarihi'nin dışında, İsmail Hakkı Baykal'ın Enderun Mektebi Tarihi, Reşat Ekrem Koçu'nun Topkapı Sarayı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Saray Teşkilatı kitabı ve Ülker Akkutay'ın Enderun Mektebi hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Giriş bölümünden sonra yazar ayrı bir bölüm oluşturmamış, bunun yerine Giriş bölümünün altına büyük harflerle A, B, C, D, E ve F yazarak Osmanlı Devleti ve Kurumları, Merkezi Saray Teşkilatı, Osmanlı Sarayında Enderun-ı Hümayun'un Gelişimi, Enderun-ı Hümayun'da Eğitim, Enderun-ı Hümayun'un İç Düzeni ve Enderun-ı Hümayun'da Verilen Eğitimin Maksadı başlıkları altında ele almıştır.

Bu başlıklardan birincisi olan Osmanlı Devleti ve Kurumları kısmında yazar Osmanlı Devleti'nin Fatih Sultan Mehmet dönemi de dâhil olmak üzere siyasi, askeri, idari ve ilmi alanlarındaki gelişmesini kronolojik ve öz olarak ele almıştır.

Merkezi Saray başlığında ise Bursa ve Edirne Saraylarının yanında İstanbul'un fethiyle birlikte yapılan Saray-ı Cedid/Yeni Saray (Topkapı Sarayı) ve bölümleri olan Birun, Enderun ve Harem'in yapısı ile buralardaki görevliler ve işlevi hakkında bilgiler verilmektedir.

Enderun-ı Hümayun'un Gelişimi başlığı altında Sarayın içinde bulunan Enderun Mektebi'nin II. Murat zamanında tesis edildiği ancak Fatih Sultan Mehmet zamanında Türk devlet adamlarının yerine devşirmelere önem verilmeye başlanmasıyla Enderun Mektebi'nin öneminin arttığı ve buralarda eğitim-öğretim görenlerin bürokraside ve askeriyede önemli görevlere getirilmesinden bahsedildikten sonra Enderun Mektebi'nin mimari açıdan gelişmesi hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümde Enderun Mektebi'nin yapısı ve bölümleri anlatılırken Enderun hakkında Osmanlı döneminde kaleme alınan Anonim Enderun Tarihi'nden alıntılar yapıldığı da görülmektedir.

Enderun-ı Hümayun'da Eğitim başlığı altında ise yazar; Osmanlı Devleti'nin uygulama sahasına

koyduğu devşirme sisteminin hukuki boyutlarından kısa bir şekilde bahsettikten sonra devşirilecek olan çocukların özellikleri ve devşirildiği bölgeler ve devşirildikten sonra uygulanan işlemleri anlatmaktadır. Devşirilenlerden belli başlı şartları taşıyanlar Enderun mektebine ayrılır diğer geri kalanlar ise acemioğlanlar ocağında kalırdı. Enderun mektebinde eğitim süresi en az yedi-sekiz sene en fazla ise on dört sene olduğu görülmektedir. Bu bölümde ayrıca Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı ile Edirne Sarayı'nın önemine değinilmiştir.

Enderun-ı Hümayun'un İç Düzeni başlığında buralarda eğitim almış ve yetişmiş kişilerin bulunduğu makamların isimleri verilmiştir. Enderun Mektebi, Büyük ve Küçük Oda, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Odası şeklinde oda veyahut koğuş şeklinde düzenlenmiş olup buralarda görevli olanlar padişahın hizmetini görmekle görevlidir. Yazar, bu bölümde çeşitli tarihlerde odalarda bulunan öğrenci sayılarını vermektedir. Buna göre 17. yüzyılda büyük ve küçük odalarda eğitim gören öğrencilerin sayısı 258'e kadar yükselmiştir.

Enderun-ı Hümayun'da Verilen Eğitimin Maksadı başlığında ise Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar olan süre zarfında devlet bürokrasisinde güçlü Türk ailelerinin olması ve zamanla merkezi otoriteyi sıkıntıya sokmalarından dolayı devşirmelere önem verilmiştir. Buradaki maksat zaman içerisinde

de edinilen tecrübe ile padişahların kendilerine tam anlamıyla itaat edecek sistemi oturtmaktır. Bu da ancak devşirme sistemi ve bunun önemli bir ayağı olan Enderun Mektebi'nden çıkan kul kökenli devlet adamlarıyla sağlanabileceği düşüncesinden dolayı Enderun Mektebi'ne önem verildiği anlaşılmaktadır.

Kitabın birinci bölümünün son kısmı ise Sonuç ve Bibliyografya'dır. Yazar, burada konu ile alakalı literatürü ve arşiv kaynaklarını vermiştir.

Kitabın ikinci bölümü metin, dizin ve tıpkıbasımdan oluşmaktadır. Eserde öncelikle metin verilmiştir. Metnin günümüz harflerine aktarılmasında basit transkripsiyon metodu tercih edilmesi okumayı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca Abdullatif Efendi'nin kaleme almış olduğu bu eser dil özellikleri açısından bakıldığında sade, akıcı ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmıştır.

Metin incelendiğinde Hafız Abdullatif Efendi eseri başlıklar altında ele almıştır. Örneğin, Ayine-i Derun'a başlamadan önce mukaddime başlığı altında bir önsöz yazmıştır. Müellif, eseri konularına göre başlıklara bölmektedir. Buna göre Ayine-i Derun adlı eserde Enderun-ı Hümayun'un fizikî mekânı tanıtıldıktan sonra okula gelen devşirme kökenli çocukların hangi dairelere alındıkları, okul sistemine kayıtları ve hiyerarşik olarak daireler arasındaki geçişlerden bahsedilmiştir. Bu durumda kitabın fizikî mekân tanıtımından sonra yazar, eğitim-öğretim faaliyetlerine göre yaptığı tasnifi okuyuculara vermiştir. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de eğitimin sadece öğretimden ibaret olmadığını ortaya koyan Abdullatif Efendi, devşirme çocuklara önce temizlik, edep, âdap, terbiye, doğruluk, sadakat, peygamber sevgisi, Kurân-ı Kerim sevgisi konularında mütehasıs hocalar tarafından dersler verildiğini ifade etmektedir. Bu eğitimlerle söz konusu hususlarda mesafe kat eden öğrencilerin hırka-i saâdet hizmetinde veya kendi dairesinde hizmet vermeye başladıkları ifade edilmektedir.

Âyine-i Derun isimli bu eserin belki de Türk tarihçiliği için en çok ilgi çekecek kısmı son kısmıdır. Bu kısımda Enderun-ı Hümayun'dan mezun olan kişilerin isimleri, görevleri ve vefat tarihleri verilmiştir. Mesleklere göre arka arkaya oluşturulmuş listelerde Enderun-ı Hümayun'dan mezun olmuş kethüdalar, silahtarlar, kapıcıbaşlar, yeniçeri ağaları, seraskerler, kaptanpaşalar ve reisülküttaplar sıralanmıştır. Bu anlamda Âyine-i Derun'da verilen bilgilerin bir devre ışık tuttuğu kesindir. Aynı şekilde Âyine-i Derun'unda Enderun-ı Hümayun'da eğitim gördükten sonra başdefterdar, beylerbeyi, hariciye, maarif, evkâf, ticaret nazırlıklarına yük-selen zâtları da tek tek sıralamaktadır. Bu durumda yazarın, Enderun-ı Hümayun'u ne kadar iyi tanıdığı da açıkça ortadadır.

Kitapta Enderun-ı Hümayun'da okumuş kişilerin bibliyografik özgeçmiş listelerinin verilmesinden yola çıkarak Osmanlı bürokratik sınıfının yapısı tespit edilebilmektedir. Nitekim okuldan yetişmiş olan kişilerin askerî, idarî, malî sahalarda görevler üstlenmeleri hem bibliyografik manada tarihçilerin işini kolaylaştırmakta hem de Osmanlı eğitim dünyasında Enderun-ı Hümayun'un ne derece önemli bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Enderunlu Abdullatif Efendi'nin Âyine-i Derun isimli bu eseri, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olup 117 sayfadan ibarettir. Neşredilen kitapta Âyine-i Derun'un orijinal metni de verilmiştir. Eserin orijinal metinle birlikte 250 sayfaya ulaştığı görülmektedir. Öte yandan eserin giriş kısmında yazar, Enderunlu Abdullatif Efendi ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde var olan belgeleri de kullanarak onun özgeçmişini ortaya çıkardığı gibi, Enderun tarihi ve Enderun tarihi üzerine yazılmış güncel bir literatürü de çalışmaya ilave etmiştir. Sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumu olan Enderun-ı Hümayun, yine bu okulda okumuş Abdullatif Efendi tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır.